

**NAVOIYNING „YO’Q“ RADIFLI G’AZALI QORAQALPOQCHA
TARJIMASI**

Zuhra Azilova Gulmon qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

O‘zbek adabiyoti kafedrasida o‘qituvchisi

+998944502494

azilovazuhra@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Navoiyning Yo’q radifli g’azali qoraqalpoq tiliga tarjimasida asl nusxadagi poetik ruhni berishdagi tarjimon mahorati, vazni, shakl va mazmuni, yutuq va kamchiliklari tahlil qilinadi.

Annotation: The article analyzes the translator's skills, weight, form and content, achievements and shortcomings in the translation of Yo’q radif gazal by Navoi into the Karakalpak language in giving the original poetic spirit.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, g’azallar, qofiya, vazn, radif, taqqoslash, lirik qahramon.

Keywords: literary translation, poems, rhyme, weight, radif, comparison, lyrical hero.

Badiiy tarjima nihoyatda mas’uliyatli ish. Navoiydek buyuk shoirning asarlarini tarjima qilish tarjimondan nihoyatda kuchli bilim, mahoratni talab qiladi. Men bu yerda o’quvchi diqqatini Navoiyning zamondoshi Davlatshoh Samarqandiyning buyuk shoir haqidagi bir qit’asiga jalb qilmoqchiman:

Turkisin ko’rub qilurlar erdi tark-u tavba ham
Gar tirik bo’lsalar erdi Lutfiy bilan Kardariy.
Bovujudi forsiy dar junbi sher komilash
Chist ashori Zahir-u, kist bori Anvariyo?! [2:6]

Navoiyning turkiy tilda yozgan she’rlarini Lutfiy, yo Kardariy ko’rganida edi, she’r yozishni qo’yib, tavba qilgan bo’lar edilar. Uning mukammal forsiy

she'rlari bor joyda Zahriyning she'ri nima-yu, Anvariyning ijodi nima?, deyiladi yuqoridagi to'rtlikda. Shunday yuksak bahoga sazavor bo'lgan benazir qalam sohibi Alisher Navoiyning „Yo'q“ radifli g'azali qoraqalpoq tiliga tarjimasini saviyasi qay darajada? Shu savolga javob topishga harakat qilamiz.

1977-1991-yillarda Navoiy g'azallari D.Aytmuratov tarjimasida nashrdan chiqqan edi. Shoir g'azallari 2020-yilda „Qaraqalpaqstan nashriyotida qoraqalpoq tilida kitob holida bosildi. Kitobga S.Ibragimov va D.Aytmuratov tomonidan tarjima qilingan g'azallar, aforizmlar, ruboiylar kiritilgan. Biz, shu kitobdan joy olgan Navoiy g'azalining tarjimasini asliyat bilan qiyosiy o'rganish jarayonida „Tarjimaning saviyasi qay darajada? Tarjimon g'azalda navoiyona talqinni bera olganmi? G'azalda qofiya, vazn, radif saqlanganmi?“ degan savollarga javob topishga harakat qildik. Tarjimashunos olim G'.Salomov aytganidek, „zotan, hammadan ko'ra taqqoslash orqali narsalarning afzalligi to'g'riroq aniqlanadi va belgilanadi, taqqoslash-nafosatning eng maqbul sistemasi va tanqidi demakdir.“ [4:21]

D.Aytmuratov tarjimasidagi „Yo'q“ radifli g'azali tarjimasini asliyat bilan qiyoslang.

Asliyatda:

Yordin ayru ko'ngul mulkedurur sultoni yo'q,
Mulkkim sultoni yo'q, jismedururkim, joni yo'q.

G'azal matlasida yorsiz ko'ngil sultonsiz mamlakatga, sultonsiz mamlakat-joni yo'q jismga o'xshatiladi. Qofiyasi: sultoni, joni. Radifi: yo'q.

Tarjimada:

Yardan ayra túsken kónil patshalıqdur, sultanı yoq.
Patshalıqdur sultanı yoq, tulǵadur, lashdur janı yoq. [1:39]

Bir qarashda asliyat bilan tarjima o'rtasida unchalik katta farq yo'qdek ko'rinadi. Biroq, tarjimada birinchi misrada „túsken“, ikkinchi misrada „tulǵadur“ degan so'zlar qo'shilgan. „Tulǵa“ so'zi „Qaraqalpaq tiliniń tusindirme sózligi“da quyidagicha izohlanadi: . „Tulǵa. 1.Sırtqı kórinis, jota, pishim. 2. Awıs. Tirek, súyenish, ǵamqor [3:354]. Bu so'z ma'no jihatdan

misra mazmuniga mos kelsa ham uni qo'llash g'azal badiiyatiga putur yetkazgan. G'.Salamov yozadi: „V.G.Belinskiyning fikricha, badiiy tarjimada asarga biron narsa qo'shish, undan biron narsani olib tashlash yoki uni o'zgartirish mumkin emas. Tarjima qilishdan maqsad tilni bilmaslik natijasida kitobni o'qishga muyassar bo'lolmagan kishilarga ularning o'z ona tillarida o'qib bahra olishlari uchun mumkin qadar asl nusxa o'rnini bosadigan asar yaratishdan iborat, toki ana shu tarjima orqali kitobxon asardan bahramand bo'lsin va u to'g'rida fikr yurita olsin“ [4:21]. Bu fikrni quyidagi misol bilan asoslaymiz. Ikkinchi baytda jonsiz jism gul-u rayhonsiz, ya'ni hosilsiz tuproqqa o'xshatilgan. Ya'ni Ey musulmonlar jonsiz jismdan ne hosil unadi, u gul-u rayhoni yo'q qora tuproqdir“, degan ma'no kelib chiqadi.

Tarjimada:

Jansiz tulga lash ne dárkar, aytiñlar, áy musulmanlar,
Ol bir qara jer emes pe ósken gúli-rayxanı yoq?

Bayt tarjimasida „tulga, aytiñlar, emes pe ósken“ degan so'zlar qo'shilib, g'azalning ohangi buzilgan. Mana, yana bir misol:

Asliyatda:

Bir qaro tufrog'kim, yo'qtur gul-u rayhon anga,
Ul qarong'u kechadekdurkim, mahi toboni yo'q.

Tarjimada:

Ol bir qara jer. Ol jerge rayxan gúli kógermeydi,
Ol juldızlı keshdur, aniñ mahiy taban jananı yoq.

Tarjimada g'azal misrasi o'rtasida nuqta qo'yilishining o'zi noto'g'ri. Asliyatda ham misra o'rtasida tugal fikr, nuqta yo'q. Tarjima matnga o'xshab qolgan. Axir, Navoiy u yerga rayhon guli ko'karmaydi demoqchi emasku? Asliyatdagi ikkinchi misraga diqqat qilsak, bayt mazmunini anglaymiz: shoir gul-u rayhonsiz tuproqni mohi tabon ya'ni „porlab turgan oysiz qarong'u kecha“ga o'xshatadi. Mohi tabon porloq oy. Tarjimada „jananı“ so'zi qo'llanilgan. Janon so'zi esa asliyatda yo'q. Bu esa bayt ma'nosini o'zgartirib yuborgan. Quyidagi bayt tarjimasini ham yaxshi chiqmagan.

Asliyatda:

Ul qorong‘u kechakim, yo‘qtur mahi tobon anga,
Zulmatedurkim, aning chashmayi hayvoni yo‘q.

Mazkur baytdan „ u porlab turgan oysiz qorong‘u kecha bo‘lsa, sarchashmasi ya‘ni, obi hayoti yo‘q zulmat ekan-da“ degan ma‘no anglashiladi. Tarjimada bu ma‘no buzilgan.

Tarjimasi:

Ol kesh emes, tunekdur ol. Mahiy taban yoqdur onda,
Ol jerde kózi bulaqtin, hawli-harem, haywani yoq.

„Tunek - qarańgi, tas tunek“. Tarjimon, u kech emas, qorong‘i tundir, porloq oy yo‘q unda, u yerda bulaqning ko‘zi, hovli-haram, hayvoni yo‘q deb tarjima qilgan. Holbuki, „hawli-harem, haywani“ degan so‘zlar asliyatda yo‘q. Ko‘rinyaptiki, bayt mazmuni asliyatdagi mazmun bilan unchalik to‘g‘ri kelmayapti. Mana bu baytning tarjimasiga ham havas qilish qiyin.

Asliyatda:

Zulmatekim, chashmayi hayvoni oning bo‘lmag‘ay
Do‘zaxedurkim, yonida ravzai rizvoni yo‘q.

Baytda shoir hayot sarchashmasi ya‘ni, obi hayoti bo‘lmagan zulmatni jannat bog‘idan yiroq bo‘lgan do‘zaxga tashbih qiladi.

Tarjimada:

Onda qarańgi tunek bar. Onda dozaq bar. Jannet yoq,
Ol jerdin dart-dozađi bar, jannet-dartke darmani yoq.

Mazmuni: Unda qorong‘i tun bor. Unda do‘zax bor. Jannat yo‘q. U yerning dard do‘zaxi bor, jannat – dardga darmoni yo‘q. Aruz vaznida yozilgan g‘azallar o‘ziga xos ohang bilan o‘qilib, musiqiylikni yuzaga keltiradi. Tarjimada g‘azal vazni, ohangi yo‘qolgan, bayt mazmuni ham asliyatga mos emas. Quyidagi misolga diqqat qiling:

Asliyatda:

Do‘zaxekim ravzayi rizvondin o‘lg‘ay noumid,
Bir xumoredurki, anda mastlig‘ imkoni yo‘q.

Hayot sarchashmasi yo'q zulmat lirik qahramonni do'zaxiy kimsaning jannatdan noumidligi haqida so'zlashga undaydi. Do'zax esa shunday bir xumordurki, unda mastlikning imkoni yo'q. Mastlik ishq, yaratganga intilish. Jannat bog'idan yiroq bo'lgan do'zax deganda esa ishqsizlikni, ilohiy fayzdan bebahralikni tushunamiz.

Tarjimada:

Ol jerde tek dozaq bar. Onda jánnet qaydan bolsın,
Ol jer bir sonday jer bolar mángilikke bayramı yoq.

Asliyatda ilohiy ishq talqin qilinadi. Ya'ni, Navoiy ishqqa oid qarashlarini bayon qiladi. Do'zaxda mastlikning ya'ni ishqning, yaratganga intilishning imkoni yo'q, deydi. Tarjimada esa „Ol jer bir sonday jer bolar mángilikke bayrami yoq“ bo'lib qolgan. G'azalning ohangi, tarjimasi ham o'quvchini qoniqtirmasa kerak.

Asliyatda:

Ey Navoiy, bor anga mundoq uqubatlarki, bor
Hajrdin dardi-yu lekin vasldin darmoni yo'q.

„Hajrning dardi bo'la turib, vasl umidi bo'lmasa-da, ishqdan voz kechma demoqch shoir. Baytda bor-yo'q so'zlari qarama-qarshi qo'yilib, tazod san'atidan foydalanilgani ko'rinib turibdi. Tarjimon bu ma'noni tugal berolmagan.

Qiyoslang:

Áy, Nawayı, ol jerde jazıqsız jaza kóp. Jáne,
Ayralıq dártı bar. Bıraq, yardı kórer imkanı yoq.

Baytda „ol jerde jazıqsız jaza kóp, jáne“ degan so'zlar qo'llanilgan. Bu g'azal badiiyatiga putur yetkazib, tarjima qora so'zga aylanib qolgan. G'azaldan Navoiy ijodi uchun bosh masala bo'lgan insonlikning mohiyati unda ishqning borligidir degan xulosa chiqadi. „Yorsiz ko'ngil“ deganda, ishqqa begona ma'nosidan tashqari, haqqa intilmagan, muqaddas narsasi yo'q, e'tiqodsiz odam degan ma'no ham yashiringan. Afsuski, bu ma'no tarjimada buzilgan.

G'azal aruzning ramali musammani mahzuf yoki maqsur (foilotun, foilotun, foilotun, foilon yoki foilon) vaznida yozilgan. Taqtesi: - V / V / V / V yoki (V~). Tarjimada esa vazn saqlanmagan. Qofiyalari: sultoni, joni, rayhoni, toboni, hayvoni, rizvoni, imkoni, darmoni; Tarjimada: sultani, jani, rayxani, janani, haywani, darmani, bayrami, imkani. Radifi: yo'q. G'azalda boshidan oxirigacha tadrij san'atidan foydalanilgan.

Ochig'i, Navoiyning „Yo'q“ radifli g'azalining qoraqalpoqcha tarjimasidan qoniqmadik. G'azal mulkining sultoni deb ta'riflangan shoir asarlarini bunday yuzaki tarjima qilish qanchalik to'g'ri. Aslida tarjimonning muvaffaqiyatli tarjima qilgan g'azallari ham bor. Tarjimonning barcha tarjimalari sifatsiz demoqchi emasmiz. Maqsadimiz Navoiyning barcha g'azallarining qoraqalpoqcha tarjimalari ham asl nusxalaridek badiiy saviyada jaranglab tursa ekan deymiz. Bu ishga tarjimonlar yuksak mas'uliyat, katta iste'dod bilan yondashishlari zarur degan fikrdamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliysher Navoiy. G'azeller. Nókis: „Qaraqalpaqstan“ baspası, 2020, 80 bet.
2. M. Shayxzoda. Asarlar 6 tomlik. 5-tom. Adabiy-tanqidiy maqolalar. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. T.-1973.
3. Qaraqalpaq tiliniń tusindirme sózligi. Tórt tomliq. II.G – K. „Qaraqalpaqstan“ baspası. Nókis – 1984.
4. G'. Salomov „Til va tarjima“ O'zbekiston „Fan“ nashriyoti. T– 1966.